

Założenia filozoficzne pedagogiki

Pedagogika istnieje od początku ludzkości. Człowiek zawsze musiał wychowywać dzieci i młodzież, zmieniały się tylko formy wychowania z rozwojem życia społecznego i kultury na przełomie wieków.

Jak podaje Stanisław Palka „pedagogika jest nauką o wychowaniu, kształceniu i samokształceniu człowieka w ciągu jego całego życia”. W skład tej bardzo obszernej dziedziny wchodzi między innymi¹:

1. wychowywanie i kształcenie – czyli oddziaływania bezpośrednie lub pośrednie człowieka na człowieka w ciągu całego życia.
2. samokształtowanie, samowychowanie, samodoskonalenie człowieka – czyli działania skierowane na samego siebie w ciągu całego życia.

Powyższe zadania realizowane są bądź to w sposób intencjonalny, w jakimś sensie zamierzony, bądź raczej przypadkowy, realizowany bez wyraźnej świadomości skutków wychowawczych i kształcących, co socjologia nazywa „procesem socjalizacji”, czyli najprościej mówiąc uczeniem się ról społecznych.

Początkowo pedagogika była nauką o wychowaniu dzieci i młodzieży, która formuje teoretyczne i metodyczne podstawy planowej działalności wychowawczej.

Na początku zakres pedagogiki ograniczał się do problemów związanych z przygotowaniem młodej generacji do dojrzałego życia. Była ona pojmowana jako proces planowego oddziaływania dorosłego pokolenia na dzieci i młodzież. Głównymi instytucjami, które oddziaływały na młode pokolenie były: rodzina i szkoła, a za podstawowy tren uważano wychowanie w szkole.

W ostatnim stuleciu pojawiły się nowe nurty związane z działalnością wychowawczą, takie jak: pedagogika przedszkolna, pedagogika lecznicza,

---

¹ Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1999, s. 15.

pedagogika społeczna, pedagogika porównawcza, itp. Obecnie pedagogika obejmuje swym zakresem wszystkie fazy życia człowieka. Zainteresowaniem pedagogów objęci zostali również ludzie dorośli, gdyż człowiek podlega procesowi kształcenia i wychowania przez całe swe życie.

Z racji swojej obszerności działania pedagogika jest dziedziną interdyscyplinarną, czyli taką, która czerpie z doświadczeń i wiedzy innych dyscyplin naukowych. Dużym źródłem wiedzy, które jest niezbędne w pedagogice są psychologia rozwojowa, socjologia, medycyna. Szczególne zastosowanie z psychologii rozwojowej ma koncepcja Eriksona², dotycząca kolejnych stadiów psychospołecznego rozwoju człowieka.

W XIX wieku nastąpił rozpad filozofii. Pedagogika rozwinęła się i podzieliła na cztery działy³:

1. Pedagogika ogólna.
2. Dydaktyka, czyli teoria kształcenia,
3. Teoria wychowania.
4. Historia wychowania.

Pedagogika ogólna zajmuje się podstawami, strukturą i celami wychowania, metodologią badań swego przedmiotu, analizą ogólnych doktryn pedagogicznych i psychicznych a także wszelkimi problemami wychowania.

Dydaktyka koncentruje się na procesie nauczania, uczenia się (uczenie intencjonalne).

Teoria wychowania jest jedną z podstawowych nauk społecznych zajmująca się problematyką celów, treści, metod i organizacji wychowania moralnego, społecznego, estetycznego i fizycznego⁴. Proces wychowania (socjalizacji), jest bardzo złożony, obejmuje on zagadnienia dotyczące między innymi wychowania: umysłowego, moralnego, społecznego, estetycznego i fizycznego. Dlatego też istnieje konieczność współdziałania poszczególnych nauk

---

² Erikson E. H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Dom Wydawniczy "Rebis", Poznań 2000.

³ *Z metodologicznych i empirycznych problemów pedagogiki*, praca zbiorowa pod red. Barbary Żechowskiej, UŚ, Katowice 1990, s. 59.

⁴ Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1992, s. 232.

i dziedzin, aby móc stworzyć całokształt wzorców wychowawczych umożliwiających prawidłowo przebiegające procesy socjalizacji. Integracja wpływa także na rozwój poszczególnych dyscyplin, które mogą wymieniać się swoimi wynikami badań i nowymi teoriami na temat wychowania.

Historia wychowania to nauka, której przedmiotem badań są dzieje praktyki wychowawczej i dzieje myśli pedagogicznej. Myśl pedagogiczna zawarta w doktrynach pedagogicznych wyjaśnia jak w poszczególnych epokach wychowywano, do czego zmierzano.

Współcześnie pedagogika przez znaczną część teoretyków zaliczana jest do nauk, których metodologia wzorowana jest na naukach przyrodniczych i społecznych i w których wykorzystywany jest pozytywistyczny model badawczy. Badania empiryczne w pedagogice mają aspekt teoretyczny i praktyczny. Aspekt teoretyczny jest związany z opisem i wyjaśnieniem faktów, zjawisk i procesów pedagogicznych bez włączenia czynności oceniania. W trakcie tych badań stawiane są hipotezy, które są weryfikowane lub falsyfikowane. Efektem tych badań są prawidłowości i formułowane prawa: deterministyczne i korelacyjne, jednoznaczne i statystyczne. Aspekt praktyczny powiązany jest z projektowaniem określonych stanów rzeczy w dziedzinie zjawisk i procesów pedagogicznych i ocenianiem funkcjonowania tych projektów.

Inni teoretycy zaliczają pedagogikę do grona nauk humanistycznych. Gdzie ściśle nawiązuje się do filozofii, teorii socjologicznych, do psychologii humanistycznej, do filozofii. Jednak jednym z podstawowych wyróżników metodologicznych pedagogiki humanistycznej jest prowadzenie w jej obrębie pedagogicznych badań jakościowych. Charakterystycznymi cechami tych badań są: przyjęcie kategorii poznawczych, którymi są „rozumienie” i „interpretacja”, przyjmowanie nie matematycznych procedur analitycznych i odrzucenie pomiaru, holistyczne podejście badawcze, ujmowanie rzeczywistości z punktu widzenia osoby badanej, wprowadzenie oceniania, elastyczne i otwarte sposoby zbierania danych. Typowymi metodami badań jakościowych są: obserwacja uczestnicząca, wywiad swobodny, jakościowa analiza treści dokumentów osobistych i wytworów.

Miejsce pedagogiki wśród nauk przyrodniczych i humanistycznych wypada po środku. Można powiedzieć, że pedagogika należy częściowo do jednych i drugich, ponieważ co do swego charakteru jest nauką humanistyczną z podbudową przyrodniczą. Jest ona nauką przyrodniczą, przede wszystkim dlatego, że wychowanie nie jest dziełem samej natury, lecz kultury społeczeństwa, a także zagadnienie celu i wartości jest decydujące w wychowaniu, a nie jak pisze S. Kunowski, strona przyrodnicza. Nauki pedagogiczne można podzielić ze względu na⁵:

1. nauki badające fragmenty rzeczywistości wychowawczej: dydaktykę, pedagogikę społeczną, pedagogikę specjalną;
2. nauki badające podmioty wychowania: pedeutologię, pedologię, juwentologię, andragogikę, gereontologię;
3. nauki badające instytucje: pedagogikę przedszkolną, domy dziecka, pogotowia opiekuńcze, pedagogikę wojska, pedagogikę sportu;
4. nauki badające pewne zjawiska wychowawcze;
5. nauki badające całość wychowania;
6. teorię pedagogiczną;
7. historię wychowania;
8. pedagogikę porównawczą.

Nauki, które badają pedagogikę jako naukę:

1. historia pedagogiki (jako wiedza o wychowaniu),
2. pedagogika ogólna (pojęcia),
3. metodologia pedagogiki.

Wśród nauk niepedagogicznych badających również wychowanie można wyróżnić:

1. nauki filozoficzne o wychowaniu: antropologia wychowania, aksjologia, etyka wychowania;
2. nauki psychologiczne o wychowaniu: psychologia rozwojowa, psychologia wychowawcza, psychologia indywidualności, psychoanaliza;

---

⁵ Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwa Salezjańskie, Warszawa 1993, s. 55.

3. nauki socjologiczne: socjologia wychowania, socjologia społeczna, nauki techniczne o wychowaniu, technologia kształcenia, ergometria wychowania;
4. nauki biologiczno-medyczne: genetyka pedagogiczna, higiena szkolna, neurofizjologia, psychiatria.

Rozwój pedagogiki jako dyscypliny naukowej jest zależny od rozwoju nauk współdziałających z pedagogiką. Pedagogika nie tylko korzysta z usług innych nauk, ale również służy im wiedzą o człowieku.

Według Stanisława Palki powyższe sposoby uprawiania pedagogiki prowadzenia badań są niezbędne i równoprawne. Decyduje o tym natura badanych faktów i zjawisk pedagogicznych⁶.

Warunkiem, który musi spełnić każda dyscyplina jest celowy, świadomy przedmiot badań - w sensie świadomego procesu, celowego oddziaływania na drugiego człowieka. Cała edukacja jest obszarem praktycznego oddziaływania na drugiego człowieka. Teorie i koncepcje ciągle ulegają zmianie. Jest to powodowane przez wzrastającą możliwość ludzkiego poznania, wzrastającą wiedzę. Przedmiotem pedagogiki jest więc planowe i celowe wychowanie człowieka z uwzględnieniem różnych wpływów wychowawczych, które są niezamierzone i żywiołowe. Siła oddziaływania takich wpływów jest bardzo duża, nauczyciel powinien brać je pod uwagę i dokonać ich oceny z punktu widzenia określonych celów wychowawczych. Skoro ma przedmiot badania musi mieć także swój aspekt, pod którego kątem rozpatruje rzeczy badane. Pedagogika spełniając te warunki metodologiczne, określa swój materialny i formalny przedmiot badania, którym to przedmiotem jest wszechstronny rozwój człowieka w ciągu całego jego życia⁷.

---

⁶ Ibidem, s. 31.

⁷ Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1999, s. 21.

Istnieją trzy funkcje pedagogiki⁸:

1. Funkcja diagnostyczna - analiza byłej bądź obecnej rzeczywistości wychowawczej.
2. Funkcja prognostyczna - na podstawie wiedzy, która jest kwintesencją tej analizy opracowujemy przyszły model edukacyjny.
3. Funkcja instrumentalno – techniczna - polega na opracowaniu procedur przekształcania istniejącej rzeczywistości pedagogicznej w postulowaną.

Z funkcji tych wynikają następujące zadania pedagogiki:

- analizowanie, opisywanie, wyjaśnianie i porównywanie byłej i obecnej rzeczywistości wychowawczej;
- analizowanie, opisywanie i wyjaśnianie względnie trwałych związków i zależności między sytuacją ekonomiczną, polityczną, społeczną, kulturową a sytuacją wychowawczą;
- w oparciu o posiadaną wiedzę opracowanie przyszłościowego ideału wychowania;
- opracowanie procedury przekształcania tegoż ideału wychowania w praktyce (co należy zrobić, w jaki sposób, aby wykształcić dany wzór osobowy).

Według H. Muszyńskiego podstawowym zadaniem pedagogiki jest wyposażenie tych, którzy zajmują się organizacją procesów dydaktycznych lub wychowawczych, w wiedzę o skuteczności różnego rodzaju zabiegów. Tak więc wyjaśnianie mechanizmów urabiania psychiki ludzi, a nie samo urabianie, jest przedmiotem tej nauki⁹.

Do głównych pojęć pedagogiki należą: wychowanie, kształcenie, nauczanie. Wychowanie obejmuje wpływy i oddziaływania, kształtujące rozwój człowieka oraz przygotowujące go do życia w społeczeństwie. To bardzo złożony proces, który wpływa na rozwój człowieka w poszczególnych fazach całego

---

⁸ Materne J. (red.), *Wychowanie wobec problemów współczesności*, Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Zielona Góra 1991, s. 32.

⁹ Muszyński H., *System wychowania oraz opieki w szkole i poza nią*, PWN, Warszawa-Kraków 1990, s. 25.

życia. B. Suchodolski uważa, że rzeczą najważniejszą w wychowaniu współczesnym jest kształtować ludzi tak, aby umieli oni żyć w warunkach współczesnej cywilizacji, aby potrafili podołać zadaniom, które im stawia, aby korzystali z możliwości kulturalnego rozwoju, którego im dostarcza, aby wiedzieli ku czemu i jak dążyć, z jakich źródeł czerpać radość życia¹⁰.

Wychowanie jest zawsze społecznie uznawanym systemem działania pokoleń starszych na młodsze w celu pokierowania ich wszechstronnym rozwojem dla przygotowania według określonego ideału nowego człowieka do przyszłego życia. Wobec tego ramami wychowania są pokolenia starsze społeczeństwa, ich system kierującego działania na młodzież, ideał nowego człowieka i przyszły kształt życia jako cele do osiągnięcia. W ten sposób wychowanie jawi się jako rozwój człowieka, w którym punktem wyjścia jest osoba wychowanka¹¹.

Dużą rolę w wychowaniu odgrywa również rodzina i inne naturalne i instytucjonalne środowiska wychowawcze, ale ich rola jest jedynie wspierająca wobec zorganizowanych i realizowanych systematycznie procesów nauczania i wychowywania w szkole.

Kolejnym pojęciem związanym z pedagogiką jest kształcenie, które podobnie jak wychowanie jest procesem ciągłym i złożonym. Kształcenie obejmuje ogół czynności i procesów umożliwiających ludziom orientację w otaczającej ich rzeczywistości. W wyniku kształcenia jednostka zdobywa pewien zasób wiedzy i umiejętności, potrzebnych jej do rozwoju określonych uzdolnień, zainteresowań i ogólnej sprawności umysłowej. Obecnie kształcenie traci swe czasowe ramy i jednoznaczną szkolną formę. Staje się powinnością i koniecznością współczesnego człowieka od dzieciństwa do późnej starości. Znajduje to swój wyraz w obniżaniu wieku inicjacji szkolnej oraz w masowym rozwoju instytucjonalnych form oświaty dorosłych, coraz częściej nazywaną obecnie oświatą ustawiczną lub edukacją permanentną łącznie z tworzeniem

---

¹⁰ Suchodolski B., *Wychowanie mimo wszystko*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990, s. 123.

¹¹ Dąbrowski K., *Pasja rozwoju*, "Almapress", Warszawa 1988, s. 29.

placówek typu: uniwersytety trzeciego wieku. To właśnie ta powszechność kształcenia nie ograniczona czasem i formami przemawia za uznaniem edukacji za podstawowy czynnik kreowania i kształtowania naszej przyszłej cywilizacji. Dlatego wielkim zadaniem poznawczym i wielkim pytaniem moralnym współczesnej myśli pedagogicznej i praktyki edukacyjnej jest wizja przyszłości człowieka i jego świata.

Nauczanie jest procesem społecznym, w którym współdziałają ze sobą nauczyciele i uczniowie. Nauczaniu przyświeca cel, jakim jest spowodowanie określonych zmian w osobowości uczniów, którzy zdobywają i utrwalają w pamięci wiadomości, zdobywają pewne nawyki, rozwijają zdolności i zainteresowania. Nauczyciel i uczeń tworzą nierozłączną parę współtwórców wyniku nauczania. Podmiotowość ucznia jest niezbędnym warunkiem osiągnięcia wyników nauczania - uczenia się (także w przypadku nauczyciela). Zasadniczą rolę w kształtowaniu osobowości młodego człowieka w szkole pełni nauczyciel-wychowawca. Utrwaliło się przekonanie, że podstawowym atrybutem dobrego nauczyciela jest „zamiłowanie do pracy z dziećmi i młodzieżą. Dziś wiemy, że to oczywiście nie wszystko. Miłość do dziecka nie zastąpi brak znajomości jego psychiki. Umiejętność zrozumienia to równocześnie umiejętność pokierowania nauką dziecka, trafnego doradzania mu oraz właściwego wynagradzania. Podstawową cnotą nauczyciela jest jednak gruntowna wiedza w dziedzinie nauczania. Wiedza, umiejętności dydaktyczne oraz kultura osobista budują najważniejszą cechę zawodową nauczyciela-autorytet.

Pedagogika formułuje teorię celów wychowania, uwarunkowanych politycznie i klasowo. Dobrym przykładem jest pedagogika socjalistyczna, która oparta na przesłankach materializmu dialektycznego formułuje podstawy działalności wychowawczej mające na celu przygotować jednostkę do życia w społeczeństwie socjalistycznym. Przyspieszony rozwój społeczno – kulturowy i ekonomiczny wpłynął na rozszerzenie zakresu praktycznych zastosowań pedagogiki. Jej osiągnięcia stwarzają podstawę funkcjonowania różnorodnych instytucji rozwijających działalność wychowawczą poza szkołą np.: (organizacje młodzieżowe).

Oprócz tradycyjnych zadań pedagogika współczesna formułuje zasady rozwoju i aktywności człowieka w całym procesie ontogenezy. Zasady te mają szczególne znaczenie dla praktyki wychowawczej w związku z przyspieszonym rozwojem nauki, techniki i kultury. To rodzi konieczność ustawicznego poszerzania oraz modernizacji wiedzy i kwalifikacji w ciągu całego życia (kształcenie ustawiczne). W związku z tym wysuwają się nowe problemy badawcze, jak: rozwijanie trwałych zainteresowań, motywacji do ciągłego kształcenia się, samokształcenia, samowychowania. To przyczyniło się do znacznego wzrostu rozwoju społecznego i zapotrzebowania społeczeństwa na różnorodność zdobywanej wiedzy.

Do najważniejszych teorii pedagogicznych zalicza się¹²:

1. naturalizm pedagogiczny - opartą na przesłankach atawistycznych koncepcję swobodnego, naturalnego wychowania, polegającą na dostosowaniu się wychowawcy do naturalnego, spontanicznego rozwoju wychowanka. Najdalej idącym kierunkiem naturalistycznym jest przyznający dziecku centralną pozycję w procesie wychowania ze względu na doskonałość jego wrodzonych predyspozycji.
2. kierunek przeciwny teoriom naturalistycznym, traktujący zjawiska pedagogiczne wyłącznie w relacjach oddziaływania środowiska społecznego i uwzględniający także wrodzone zadatki jednostki.
3. teorię konwergencji (dwóch czynników), zmierzającą do usunięcia krańcowości z poglądów naturalistycznych i socjologicznych oraz opierającą działalność pedagogiczną zarówno na oddziaływaniu środowiska społecznego, jak i wrodzonych zadatkach jednostki.
4. pedagogikę kultury - kierunek, który opiera proces wychowawczy na przeżywaniu i przyswajaniu przez jednostkę wartości kulturowych stworzonych przez cywilizację.

---

¹² Ibidem, s. 68.

Przy formułowaniu dyrektyw wychowawczych pedagogika korzysta z dorobku wielu nauk, m.in.: filozofii, psychologii, socjologii, etyki, biologii, antropologii, informatyki, ekonomii.

Podsumowując pedagogika jako wychowanie może być trudną i delikatną „sztuką”, mającą do czynienia z człowiekiem. Pedagogika jest nauką znajdującą się pomiędzy naukami przyrodniczymi i humanistycznymi. Sposób ujmowania pedagogiki zależy, z jakiego punktu widzenia będziemy się nią zajmować.

Literatura:

1. Dąbrowski K., *Pasja rozwoju*, "Almapress", Warszawa 1988.
2. Erikson E. H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Dom Wydawniczy "Rebis", Poznań 2000.
3. Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwa Salezjańskie, Warszawa 1993.
4. Materne J. (red.), *Wychowanie wobec problemów współczesności*, Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Zielona Góra 1991.
5. Muszyński H., *System wychowania oraz opieki w szkole i poza nią*, PWN, Warszawa-Kraków 1990.
6. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1992.
7. Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia*, Wydawnictwo UJ, Kraków 1999.
8. Suchodolski B., *Wychowanie mimo wszystko*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1990.
9. *Z metodologicznych i empirycznych problemów pedagogiki*, praca zbiorowa pod red. Barbary Żechowskiej, UŚ, Katowice 1990.